

ABDULLA QODIRIY- O'ZBEK ROMANCHILIGINING ASOSCHISI

*Jizzax viloyati Jizzax shahar Ixtisoslashtirilgan
ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi
Hamid Olimjon va Zulfiya nomidagi
ijod maktabi tarbiyachisi
Raupova Sevara Abdurazoqovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek romanchiligining asoschisi bo'lmish Abdulla Qodiriyning hayoti va ijodi borasida bir qancha fikrlar ko'rib chiqilgan.

Kalit sozlar: Abdulla Qodiriy, ma'naviy tanazzul, yangi o'zbek adabiyoti, salohiyat.

Аннотация: В данной статье рассматриваются несколько мнений о жизни и творчестве основоположника узбекской новеллы Абдуллы Кадыри.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, духовный упадок, новая узбекская литература, власть.

Abstract: This article examines several opinions about the life and work of the founder of the Uzbek short story Abdullah Kadiri.

Key words: Abdullah Kadiri, spiritual decline, new Uzbek literature, power.

Abdulla Qodiriy haqida so'z ketganda beixtiyor romanchiligimiz asoschisini ko'z oldimizga keltirar ekanmiz, uning shaxsi haqida o'ylab qolamiz. Chunki asarlari adabiyotimiz va umuman, madaniyatimiz mulkiga aylanib ulgurgan adib qanday inson edi, degan savol hammani qiziqtirishi tabiiy. Sho'ro to'ntarishlari davrida shaxs tushunchasi zavol topdi va bu millatning ma'naviy tanazzuliga xizmat qildi. Or-nomus, milliy g'ururning yo'qolishi shaxsning zavolidan darak. Qodiriy buni "ma'naviy mag'lubiyat" deb atagan.

O'tgan asrda yangi o'zbek adabiyoti paydo bo'ldi. Uni Fitrat, Behbudiy, Cho'lpon, Qahhor, Oybek, G'afur G'ulom, Hamid Olimjon, Shayxzoda kabi ulug' ijodkorlar yaratdi. Ular ichida Abdulla Qodiriy shaxsiyati fenomenal hodisa. Oybek Qodiriy haqida shunday yozadi: "Sirdan qaraganda bosiq, kamgap ko'rinar, chunki u har bir so'zini taroziga solib ko'rar, og'ziga kelgan har so'zni aytavermas, sekin va o'ziga xalal berayotgandek yoqinqiramay gap boshlardi". Manbalarda yozuvchining xarakterini o'ziga ishongan, jasoratli, qat'iy, haqiqatparvar kabi sifatlar bilan baholashgan. Qodiriy tiriklik mazmunini o'ziga, o'zligiga sodiq qolishda, deb bildi, butun kuch va g'ayratini, salohiyatini millatga, jamiyatga, adabiyotga bag'ishladi. XX asr yangi o'zbek adabiyotining ulkan namoyondasi, o'zbek romanchiligining asoschisi, 20-yillardagi muhim ijtimoiy-madaniy jarayonlarning faol ishtirokchisi, publitsist, hajv ustasi, tilshunos va tarjimon Abdulla Qodiriy 1894-yil 10-aprel kuni

Toshkent shahrining Eskijo‘va mahallasida, bog‘bon oilasida dunyoga kelgan. Yozuvchi o‘zi haqida shunday eslaydi: “Har holda bemavridroq bo‘lsa kerak, kambag‘al, bog‘bonlik bilan kun kechirguchi bir oilada tug‘ilg‘onman”, deydi u o‘z tarjimai holida, —Yoshim to‘qqiz-o‘nlarga borg‘ondan so‘ng meni maktabga yubordilar. Maktabda ikki-uch yil chamasi eski usulda o‘qib, keyingi vaqtlarda oilamizning nihoyatda qashshoq kun kechirgani vajhidan o‘n ikki yoshimda meni bir boyga xizmatchilikka berdilar. Xo‘jayinim o‘zi savdogar kishi bo‘lib, o‘rischa yozuvchizuv biladurg‘on odamga muhtoj edi. Shu ta‘ma bo‘lsa kerak, meni o‘ris maktabga yubordi. Shu miyonalardan bozor vositasi bilan tatarlardan chiqadrig‘on gazetalarni o‘qib, dunyoda gazeta degan gap borlig‘iga imon keltirdim. 1913-yilda o‘zbekcha “Sadoi Turkiston”, “Samarqand”, “Oina” gazetalari chiqa boshlag‘och, menda shularga gap yozib yurish fikri uyg‘ondi. 1913- yilda chiqqan “Padarkush” ta‘sirida “Baxtsiz kuyov” degan teatr kitobini yozib yuborg‘animni o‘zim ham payqamay qoldim (1915-yilda). Yana shu yilda teatrlarda chiqib turg‘on hikoyalarga taqlidan “Juvonboz” otliq hikoyachani yozib noshir topilmag‘onidan, o‘zim nashr qilib yubordim. Nikolay taxtdan yiqilg‘ondan keyin oddiy xalq militsiyasiga ko‘ngilli bo‘lib yozildim. 1918-yil boshlarida eski shahar oziq komiteti boylar qo‘lidan olinib, komitetning raislig‘iga o‘rtoq Sultonxo‘ja Qosimxo‘jaev tayin qiling‘on edi va men mazkur komitetning o‘zbekcha sarkotibligiga kirdim. “Mushtum” jurnalining muannisi va tahririya a‘zosi bo‘lib, to 1924-yilgacha mehnatkashlar manfaatiga xolis ishlab keldim. Shu o‘tgan yetti yil orasida Sho‘rolar hukumati va firqadan bir og‘iz tanbeh olmadim. Xulosa —boshqalarning xizmati daftar bilan sobit bo‘lsa, menim xizmatlarim matbuot bilan ravshandir. Ishchi-dehqonlar yozg‘on asarlarimni suyunib o‘qiydilar va meni yozuvchilar qatoriga kirgazdilar va meni hamon o‘qirlar va unutmalar”. Bo‘lg‘usi adibning ilk ijodi 1913—1914-yillarda boshlangan bo‘lib, dastlab u shoir sifatida qalam tebratdi. Uning “Ahvolimiz”, “Millatimga”, “To‘y” (1914-1915) kabi she‘rlari “Oina” jurnalida bosilib chiqqan edi. U o‘z millatini ma‘rifatga chaqiradi, ma‘rifatparvar shoir va adib sifatida maydonga chiqadi. “Baxtsiz kuyov” (1915) nomli fojeasi, “Juvonboz” (1915), “Uloqda” (1916) kabi hikoyalarida ham o‘z xalqini savodli, bilimli, madaniyatli va ozod ko‘rish istagi sezilib turadi. 1924 -yili Abdulla Qodiriy Moskvaga borib, Jurnalistlar institutida tahsil oldi. Moskvadan qaytib “Mushtum” jurnalida shtatsiz muxbir bo‘lib ishlay boshladi. Uning “Toshpo‘lat tajang nima deydi?” va “Kalvak mahzumning xotira daftaridan” turkumidagi satirik hikoyalari ana shu jurnalda ilk bor bosilib bordi. Abdulla Qodiriy 1917-1918-yillardan boshlab “O‘tgan kunlar” romani uchun material yig‘ishga kirishdi. 1922-yilda birinchi o‘zbek romanining dastlabki boblari “Inqilob” jurnalida chop etila boshlandi. 1925-1926-yillarda “O‘tgan kunlar” uch bo‘lim holida kitob bo‘lib nashr etildi. 1928-yil yozuvchining ikkinchi tarixiy romani “Mehrobdan chayon” nashrdan chiqdi. 1934 -yilga kelib Abdulla Qodiriy qishloq xo‘jaligi

mavzusiga bag'ishlangan "Obid ketmon" qissasini yaratdi. Undan tashqari u Gogolning "Uylanish", Chexovning "Olchazor" va boshqa g'arb yozuvchilarining satirik hikoyalarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Abdulla Qodiriy 1934-yilda bo'lib o'tgan Moskvadagi Butun ittifoq Yozuvchilarining birinchi qurultoyida qatnashadi. U "Amir Umarxonning kanizi", "Namoz o'g'ri", "Dahshat" kabi romanlar yaratish orzusida bo'lgani ham ma'lum. Ammo bevaqt o'lim orzulari ro'yobga chiqishiga imkon bermadi. Abdulla Qodiriy 1937-yilning 31- dekabrda qamoqqa olindi. "Menga qo'yilgan ayblarni boshdan oyoq rad etaman. Haqiqat yo'lida hech qanday jazodan, qiynoqdan qo'rqmayman. Agar otmoqchi bo'lsalar, ko'kragimni kerib turaman." Abdulla Qodiriy 1938-yil 4- oktyabrda Toshkentda otildi. Abdulla Qodiriy o'z davrining ilg'or bir ziyolisi sifatida Vatan va millat taqdiri xususida qayg'urdi. Zamon talo to'plari adib qalbini iztirobga soldi. "O'tkan kunlar" romani orqali xalqning milliy ongini uyg'otmoqchi, "tariximizning eng kir, qora kunlari"-yurtni mustamlaka balosiga yo'liqtirgan keyingi noahil "xon zamonlari"dan so'z ochib, bu ayanchli haqiqatdan xalqqa saboq bermoqchi bo'ldi. Abdulla Qodiriy qalamiga mansub "O'tkan kunlar", ba'zi manbalarda "O'tgan kunlar" roman—o'zbek adabiyotidagi birinchi roman hisoblanadi. Adib romanni yozishda arab yozuvchisi Jurji Zaydon asarlaridan ilhomlangan. Roman 1920-yillar boshida yozilgan bo'lib, 1922-yil ilk bor „Inqilob“ jurnalida chop etilgan va 1926-yilda alohida kitob holida chiqarilgan. Adibning badiiy so'zida betakror joziba mujassam bo'lgani bois "O'tkan kunlar"ni necha bor o'qisa ham, odam to'yamaydi, qayta mutolaaga ehtiyoj sezaveradi. Roman o'quvchini zeriktirmaydi. Qayta o'qish jarayonida asarning yangidan-yangi qirralari ochiladi. Bir o'qilganda e'tiborsiz o'tilgan epizodlarga boshqa safar diqqat qaratiladi. Bu hol, tabiiyki, adibning obraz yaratish mahoratiga, inson qalbini chuqur anglashiga daxldordir. Zero, ko'rkam adabiyotdek san'at dunyosida badiiy so'z —poetik nutq muhim sanaladi: so'z vositasida manzara, ruhiyat va obraz chiziladi. "O'tgan kunlar" romanidagi obrazlarning har biri o'zicha bir olamki, ular hech qachon bir-birini takrorlamaydi. Ularning hammasi ham yuksak darajada mahorat bilan yaratilgandir. Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" asari -o'zbek romanchiligining birinchi cho'qqisidir. Abdulla Qodiriy asarlarida milliy ruh va folklor an'analari uyg'unlashib, ijodkorning o'ziga xos, betakror uslubini namoyon qiladi. Umumun olganda, Abdulla Qodiriyning nafaqat "O'tkan kunlar", "Mehrobdan chayon" romanlarini, "Obid ketmon" qissasi, balki "Ahvolimiz", "To'y", "Millatimga", "Fikr aylagil" kabi she'rlarida, "Juvonboz", "Uloqda", "Jinlar bazmi" kabi hikoyalarida, "Baxtsiz kuyov" dramalarida ham milliy ruh hukmronlik qiladi.

References:

1. A.Qahhor. Asarlar. T.VI. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1970. 411-bet.
2. O'.Nosirov.Ijodkorshaxs badiiy uslub,avtor obrazi. Toshkent:Fan,1981.109-110-betlar.

3. A.Qodiriy. "O'tgan kunlar" Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti,1974. 47-bet.
4. I.Sulton. Adabiyot nazariyasi.Avtor nutqi va personaj nutqi. Toshkent: O'qituvchi,1980. 199 bet.
5. Bashir. O'zbek adabiyoti.-Qozon, 1929. B.15
6. Ismatulla X.Abdulla Qodiriy abadiyati. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. 1994-yil 14-oktabr
7. B.Karim. Dunyo olimlari nigohi. Avulla Qodiriy va germanevtik tafakkur maqola 2016